

Ірина Козленко
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНФІНІТИВ І СТАН

У статті обґрунтовується статус інфінітива з постфіксом *-ся* як репрезентанта дієслівної лексеми, що має власну парадигматику та синтагматику. Два різні за формою вираження інфінітиви – незворотний і зворотний – мають бути послідовно подані в нормативних граматиках і словниках.

Ключові слова: дієслово, зворотнє дієслово, інфінітив, стан, пасивне значення, парадигма дієслова.

На думку багатьох лінгвістів, категорія стану* є досить-таки суперечливою взагалі, у проекції на інфінітив зокрема. Так, О. Потебня, посилаючись на Іоана Екзарха, писав, що інфінітив “... не може сам по собі мати ні особи, ні часу, ні стану...” [24, 335–336]. Категорія стану, як вважають І. Вихованець [5, 90–91], А. Загнітко [12, 194], Г. Півторак [23, 228], В. Русанівський [25, 423], не властива й українському інфінітиву. Натомість у граматичній традиції багатьох інших мов за інфінітивом ця категорія визнається, особливо тоді, коли вона має морфологічне вираження: давн.-гр. *παιδεύ-ειν* – *παιδεύ-ε-σθαι* ‘виховувати – виховуватися’, *παιδεύ-σαι* – *παιδεύ-θη-ναι* ‘виховати – виховатися, стати вихованим’; ‘писати – писатися (= бути писаним)’: лат. *scribē-re* – *scrib-i*, італ. *scrive-re* – *scrive-r-si*, вірм. *grel* – *gr-v-el*; ‘читати – читатися’: *kardal* – *kardac-v-el*, індонез. *-batja* – *di-batja*; фр. *sentir* – *se sentir* ‘відчувати – відчуватися’; англ. *to write* – *be written* ‘писати – бути написаним’, *have written* ‘—’** – *have been written* ‘—’; нім. *schreiben* – *schreiben werden*.

У російській мові, як показують дослідження, пасивний інфінітив на *-ся* досить виразний: *Карась в сметане любить жариться* (= ‘быть жареным’) [27, 674]. В українських граматиках па-

---

* Термін **стан** на позначення дієслівної граматичної категорії є омонімом до терміна **стан** на позначення групи дієслів із семантикою стану: “Категорія **стану** – дієслівна категорія, яка виражає відношення дії або **стану** до суб’єкта <...> і об’єкта <...>” [СУЛМ, 415], і тому не є вдалим.

** ‘—’ – позначення форм, що не мають відповідника в українській мові.

сивний -ся-інфінітив подають В. Горпинич [8, 173], А. Грищенко [9, 434], М. Жовтобрюх [11, 162].

Пасив як форма дієслова зі значенням стану перехрещується з іншою нечітко окресленою сферою сучасної граматики – -ся-дієсловами, адже -ся-словоформи і відповідні їм -ся-інфінітиви найчастіше розглядаються як морфологічні форми категорії стану і/або як зворотні.

Від розуміння суті як -ся-дієслів (-ся-інфінітива), так і категорії стану залежить відповідь на багато дискусійних питань, зокрема на такі:

- яка роль категорії стану і яке місце форм стану в семантичній структурі та парадигмі дієслова;
- скільки інфінітивів у системі слов'янських мов, зокрема в українській;
- якою має бути лексикографічна репрезентація -ся-дієслів і форм стану (зокрема пасиву).

“Поєднання **ся** з дієсловами, – зазначав М. Некрасов, – є найпримітнішою особливістю російського дієслова” [21, 62]. Така сама особливість властива й українському дієслову, адже досить поширеною є думка про потенційну можливість творення від кожного дієслова без -ся дієслів із -ся*. Однак реально співвідносінь дієслів на -ся з відповідними дієсловами без -ся не є абсолютною в жодній мові. У російській мові близько 40% усіх дієслів є зворотними, а кожне десяте дієслово не має відповідного незворотного корелята [17, 160]. В українській мові -ся-дієслова складають приблизно третину (33%) від загальної кількості всіх дієслів (за Інверсійним словником української мови, усього дієслів – 42621, з них 28596 – без -ся, а 14025 – -ся-дієслів).

Усі -ся-дієслова можна поділити на три групи (при потребі лексико-словотвірні відношення -ся-дієслів можна деталізувати [7, 81–104; 36, 30–36]):

- співвідносні з дієсловами без -ся а) перехідними: *будувати – будуватися, робити – робитися* чи б) неперехідними: *синіти – синітися, спати – спатися*;

---

* Цікавим є дослідження мовлення дітей. Див.: “Зворотні дієслова і дитяча мова” : *не рассмещусь; ложка уронилась; рукав облился; чай уже остылся; Кто это меня проснул?; Зачем ты тут уселась? – Это папа меня усел.*

- не співвідносні з дієсловами без -ся (похідні від імен): *гадючитися* (← *гадюка*), *лінуватися* (← *лінивий*), *двоїтися* (← *двоє*), *приземлитися* (← *земля*);
- непохідні в синхронії -ся-дієслова: *борсатися*, *боятися*, *дивитися*, *кланятися*, *сміятися*.

Сучасна теоретична граматики слов'янських мов не надає задовільної інтерпретації -ся-дієслів, особливо першої групи, ні щодо їх номінації, ні щодо місця в системі та парадигмі дієслова, ні щодо їхньої лексикографічної репрезентації. Так, зворотні -ся-дієслова (-ся-інфінітиви як репрезентанти дієслівних лексем) виокремлюються в “Русской грамматике” (1980), в “Українській мові. Енциклопедії” (2001), але про них не згадується в “Лингвистическом энциклопедическом словаре” (1990), в “Украинской грамматике” (1986), “Теоретичній граматиці української мови. Морфології” (А. Загнітко, 1996), “Теоретичній морфології української мови” (І. Вихованець, К. Городенська, 2004). В інших нормативних граматиках -ся-дієслова подаються або лише у зв'язку з категорією стану (Жовтобрюх, 167–168; Горпинич, 205–207), або диференційовано як пасивні форми непостфіксальних дієслів і розряд зворотних дієслів (Сучасна українська літературна мова / За ред. А. П. Грищенка, 1997, 415–418). У тлумачних словниках, зокрема “Словнику української мови: В 11 тт.”, -ся-інфінітиви подані то як пасивні форми дієслова, то як самостійні лексеми.

Ся-дієслова, формально і лексично співвідносні з перехідними, традиційно вважають пасивними формами дієслівної лексеми [8, 205–206; 9, 406; 25, 399–400]. Однак дуже часто -ся-дієслова і закріплені за ними в системі мови значення визначаються по-різному: те саме дієслово розглядають або як форму слова, або як різні слова. Наприклад, Ж. Веренк словоформи рос. *волновать* і *волноваться*, рос. *оживлять* і *оживляться*, рос. *успокоить* і *успокоиться*, на відміну від розуміння їх як загальнозворотних зі словотвірною похідністю, вважає словоформами однієї лексеми; *Ему не спалось* інтерпретує як пасив щодо *Ему не спать*, *Ему было не спать* [3, 296–301].

У традиції слов'янського мовознавства відомі різні інтерпретації дієслів, у морфемній структурі яких є постфікс -ся, відповідно до яких визначався їхній статус (а також їхній обсяг):

- зворотний стан (О. Востоков, М. Ломоносов, О. Пешковський, П. Фортунатов, О. Шахматов, Р. Якобсон);
- зворотні дієслова (Н. Авілова, К. Аксаков, К. Городенська, М. Греч, І. Калайдович, Д. Овсянико-Куликовський, Г. Павський, Н. Янко-Триницька);
- зворотний стан // зворотні дієслова (Ф. Буслаєв);
- зворотні форми дієслова (П. Кузнєцов, В. Поржезинський);
- зворотні дієслова // зворотні форми дієслова (В. Виноградов, Є. Істріна);
- зворотні дієслова як окремі лексеми і зворотні форми дієслова як форми стану (Л. Буланін, О. Ісаченко, А. Грищенко, Є. Клобуков, І. Милославський, В. Русанівський).

О. Пешковський свого часу висловив сумнів щодо стану як категорії. На його переконання, “це навіть не категорія у власному розумінні цього слова. <...> єдиний дієслівний стан, зворотний (незворотний стан є лише нульовою категорією), поданий завжди однією формою, саме формою на **-ся, -сь**” [22, 113].

Загальноприйнятого визначення поняття стану немає [Див.: 4, 491–543; 14, 345–405; 18, 182], однак найчастіше вважається, що ця категорія узагальнює два взаємопов’язані значення – активне і пасивне, які не мають змістових відмінностей і є, таким чином, словоформами однієї дієслівної лексеми. Тому від зворотних дієслів, – застерігають А. Грищенко [9, 417] і Є. Клобуков [16, 197], – необхідно відрізнити форми пасивного стану. За визнання пасиву як форми словозміни, зауважує Ж. Веренк, **-ся-форми** (пасив) мають розглядатися в межах однієї словникової статті з формою без **-ся**, а різні лексеми – у двох різних словникових статтях [3, 290–291].

Щодо інтерпретації активу – пасиву як категорії словозмінної є вагомі аргументи “проти” [5, 90–91; 6, 242–246; 13, 181; 28, 54–72]. Як відомо, той самий факт реальної дійсності, відношення, які існують між предметами, можуть бути передані різними мовними засобами, але це зовсім не означає, що речення типу *Робітники будують дім* і *Дім будується робітниками* є тотожними у смислового плану, як не є тотожними словосполучення *шовкове плаття* і *плаття з шовку* чи лексеми *мовознавство* і *лінгвістика* тільки тому, що вони мають ту саму предметну віднесе-

ність. Тотожною в активних і пасивних конструкціях є загальна схема відношень ‘суб’єкт – дія – об’єкт’, що узагальнює реальну (денотатну) ситуацію, однак власне мовні й логічні смисли цих речень – різні, як різні й граматичні значення морфологічних форм, що реалізуються в них [1, 58].

Станова характеристика дієслова, – на цьому наголошує багато вчених [5, 90–91; 28, 71; 30, 141–147; 32, 5–45], – зумовлена структурою речення, елементи якого є носіями певної семантики. Тотожні формальні зміни ($V \rightarrow V\text{-ся}$) тільки на перший погляд конституують актив – пасив як однотипне протиставлення, однак у структурі речення конкретні лексичні репрезентанти вносять семантичні відтінки до загального значення пасивності:

Мати прибирає кімнату – Кімната прибирається матір’ю (стан ‘матеріальної дії’, виконуваної суб’єктом-особою).

Студент виконує завдання – Завдання виконується студентом (стан ‘абстрактної дії’, виконуваної суб’єктом-особою).

Декан відкриває засідання – Засідання відкривається деканом (стан ‘нематеріальної дії’, виконуваної суб’єктом-особою).

Вітер гойдає дерева – Дереву гойдаються вітром (стан ‘конкретної дії’, виконуваної суб’єктом-явищем природи) – *Дереву гойдаються від вітру* (стан ‘каузальної дії’, зумовлений суб’єктом-явищем природи, що є непрямым виконавцем дії).

Перші три відтінки значення активу – пасиву малопомітні, а четверте значення, яке межує з іншим – каузальним, є активно-пасивно-каузальним. У когнітивному аспекті різні станові форми – це “засіб доступу до мисленнєвих операцій”, які в мовленні створюють функціональний семантичний потенціал стану [13, 181].

Семантичних типів станових моделей набагато більше. “Стан належить до тих явищ мови, які неможливо виміряти малою мірою” [30, 147], тому що “станову семантику як частину загальної семантики належить до філософії мови і теорії пізнання: вона узагальнює властивості речей бути з’єднаними між собою і називає ці зв’язки та відношення” [13, 181]. Тому перспективним видається дослідження стану у сфері семантичного синтаксису та когнітивної лінгвістики.

Той факт, що кожне дієслово може мати два чи три станові значення, а іноді й більше, було помічено давно [10, XXVII;

2, 347]. При цьому поза контекстом, поза відношеннями між словами в реченні досить часто неможливо визначити становау характеристику дієслова:

б'ється	<i>головою об стінку</i>	(зворотний)
	<i>на шаблях</i>	(взаємний)
	<i>як риба об лід</i>	(середній)
	<i>серце</i>	(середній чи спільний)
	<i>посуд дитиною</i>	(='ким', пасивний)
	<i>посуд швидко</i>	(='має властивість', активний).

Однак навіть – і досить-таки часто – контекстне вживання не завжди може дати однозначної вказівки на станове значення. Напр.: *Книга легко читається, Міст розводиться, Мені снився дивний сон...* [20, 184–185] або у прикладах до словникових статей [СУМ V] як ілюстрація пасиву: *Дверні полотна навішують-ся* (ким? чи 'мають властивість') *до дверних коробок за допомогою спеціальних шарнірних завіс* (В. Пархоменко); *Йому нагадалася Катруся з сльозами в очах* (Н. Кобринська).

У реченнях *Дитина б'є посуд, Посуд б'ється¹_(пасив) дитиною, Посуд швидко б'ється²_(зворотн.), Я миюсь у ванній, Посуд миється¹_(пасив) гарячою водою, Кришталь гарно миється²_(зворотн.), Робітники будують дім, Дім будується¹_(пасив) робітниками, Сім'я довго будується²_(зворотн.)* словоформи *б'є* – *б'ється²*, *миюсь* – *миється²*, *будують* – *будується²* мають такі самі семантичні підстави об'єднання в одну лексему, як і словоформи *б'є* – *б'ється¹*, *миюсь* – *миється¹*, *будують* – *будується¹*. Тому нелогічним є віднесення словоформ *б'ється¹*, *будується¹*, *миється¹* і *б'ється²*, *будується²*, *митися²* до різних словникових статей.

Лексичні та граматичні значення дієслів і утворених від них -ся-дієслів зумовлені перетворенням предиката дії в предикат стану [5, 90] і, отже, виявляються не в межах словоформ однієї лексеми, а в межах різних лексем. Це підтверджується багатьма чинниками. Зокрема, такими:

- нерегулярністю станових кореляцій – між дієсловами на -ся і множинністю різноманітних значень постфікса -ся не існує чіткої кореляції;

- у системі дієслова співіснують різні за лексико-семантичним наповненням групи -ся-дієслів, з-поміж яких досить чи-

сельними є такі, які поєднують кілька значень, у тому числі й пасивне: *зміцнятися, митися, обніматися*;

- не словозмінним, а словотвірним статусом формальних показників стану;
- неокресленістю меж дієслів, що можуть мати і мають пасивне значення (з одного боку, далеко не всі дієслова мають теоретично можливі форми пасиву, а з другого – немає навіть приблизного переліку груп дієслів, що мають або потенційно можуть мати форми пасиву).

А тому мають рацію ті вчені, котрі вважають, що немає ніякого особливого пасивного значення. Це значення, яке традиційно приписується дієслову в пасивній конструкції. “Специфіка всіх пасивних конструкцій не в наявності пасивного значення, а в тому, що в них на відміну від активної конструкції лексично позначений суб’єкт не займає центральної граматичної позиції першого актанта – підмета” (32, 29).

Сучасні українські дієслова на -ся порівняно нові, початок їх творення припадає на XIV ст. (*ся* ще не був повністю морфологізований), а завершення – на XVIII – початок XIX ст. (постпозиційне морфологічне закріплення *ся*) [26, 32, 94, 150]. Вони утворилися з колишніх перехідних дієслів, що керували знахідним відмінком зворотного займенника *себе*: *внтрачати ся* → *внтрачатися*, *вншивати ся* → *вншиватися*. Приєднавшись до дієслова, -ся втратило свій визначений смисл зворотного займенника, а дієслово набуло зворотного значення “щодо тієї дії, яка ним виражається...” [21, 77–83], і при цьому перебрало на себе різні значення відмінків займенника. Цим зумовлюється різноманітний спектр лексичних значень -ся-дієслів і відмежування їх від відповідних дієслів без -ся. Однак інваріантне значення ‘самодостатня, незалежна дія’, ‘зосередження дії в собі’ [21, 83; 35, 245–246] властиве всім -ся-дієсловом, і реалізується воно у площині не словозмінних, а словотвірних значень: взаємності (*битися, миритися*); якісної характеристики дії (*скло б’ється*); інтенсивності дії (*білітися*); спрямованості дії (*будуватися*_{актив.}) та пасивності (*будуватися*_{пасив.}). За визнання багатозначності слова є нелогічним і необґрунтованим віднесеність лексично близьких *будуватися*_{пасив.} і *будуватися*_{актив.} до різних лексем: *будуватися*_{пасив.}

(= *будувати*), а *будуватися*_{актив.} (= *будуватися*). Адже -ся-дієслова, окрім того, що вони вирізняються семантикою стану, мають переважно і свої власні лексичні значення: *вести* ‘про рух’ ≠ *вестися* ‘відбуватися’; *доводити* ‘до певного місця’ ≠ *доводитися*¹ ‘бути необхідним’, *доводитися*² ‘про спорідненість’; *дути* ‘повітря’ ≠ *дутися* ‘ображатися’; *жалувати* ‘виявляти прихильність, ласку тощо’ ≠ *жалуватися* ‘жалітися’; *стати* ‘про вертикальне положення’ ≠ *статися* ‘відбуватися’.

Виразною також є морфемна і парадигматична своєрідність -ся-дієслів. За морфемним складом вони складніші на одну постфіксальну морфему: *в-ми-ва-ти* – *в-ми-ва-ти-с’а*. Парадигматично, – що показово, – вони мають тотожну з -ся-дієсловами систему словозміни (на цю особливість -ся-дієслів звернув увагу П. Кузнецов [19, 343–344]):

у с і ч а с и :

вмивай-у...-ут’; буд-у...-ут’ *вмивати; вмива-в-ø, -л-а, -л-о, -л-и; вмивай-у...-ут’-с’а; буд-у...-ут’* *вмиватис’а; вмива-в-ø-... -л-и-с’а;*

у с і с п о с о б и :

вмивай-ø, -мо, -те; хай вмивай-е, -ут’;
вмивай-ø, -мо, -те-с’а; хай вмивай-ет’-, -ут’-с’а;
вмива-в-ø, -л-а, -л-о, -л-и *би/б;*
вмива-в-ø-, -л-а-, -л-о-, -л-и-с’а/с’ *би/б;*

в и д и :

вмивати – вмити;
вмиватис’а – вмитис’а;

в і д і є с л і в н і у т в о р е н н я :

вмивай-учи – вмивши;
вмивай-учи-с’ – вмивши-с’.

Ся-дієслова мають таку саму типову парадигму, як і дієслова без -ся, але при цьому відрізняються від них своєрідною парадигматичною структурою: вони мають перервану словозмінну основу (*вмива-...-с’а*) і свій, дещо відмінний від дієслів без -ся, набір флексій та особливості заповнення особово-(родово)-числової парадигми [15, 41–48].

Класичною формою вираження пасивності вважають 3 особу однини та множини -ся-дієслів. Але в літературній мові загалом переважають форми 3 особи (не-особи, невласне особи), що зу-

мовлюється особливостями структурної своєрідності та комунікативної спрямованості тексту, в основі якого лежить монолог [34, 115]. Форма 3 особи є конструктивним елементом монологічного мовлення і тому не має жодних морфологічних, семантичних та будь-яких інших обмежень щодо свого функціонування. Тож цілком зрозуміло, що й у випадку з пасивом панівною є саме ця словоформа.

Однак досить широко в цій функції використовуються родові форми (чоловічого, жіночого, середнього роду; форми множини) минулого часу дієслів недоконаного виду. За частотністю вживання вони конкурують із формами 3 особи*: *Труд його **нагороджувався**. Ніхто не мав ніколи ліпших від нього свідочств* (Н. Кобринська); *Набрела я й хатку таку, що **наймалась**, а грошей нема* (Марко Вовчок); *Цілу ніч у пригоді... **насипались** землею лантухи, **плелися** тури з верболозу і **набивались** глиною* (М. Старицький). Обмеження щодо вираження пасивності мають форми минулого часу доконаного виду, що пояснюється несумісністю видової семантики завершеності (як і при творенні форм теперішнього часу) з пасивністю форми, хоч потенційно вони цілком можливі: *Капелюхи **знялись** ніби за наказом, Невідомо на що **витрапились** мої найкращі роки, Чому саме ця подія **запам'яталася** так надовго?*

Значення пасивності можуть передавати і форми 1 та 2 особи (якщо дія спрямована на особу, а суб'єкт виконання дії – 'невизначений колектив' [Шахматов, 479]): *Я тимчасово **призначаюсь** на цю посаду; Ви **звинувачуєтесь** у некомпетентності.*

Найбільші – але не абсолютні – обмеження мова накладає на вживання пасивного інфінітива. Однак частота вживання інфінітивної форми в мовленні загалом невисока: вона коливається в межах 2–7%, за В. Русанівським [25, 427], або 15%, за Е. Steinfeld [37, 26–27], від загальної кількості всіх дієслівних словоформ. Так, пасивним є інфінітив недоконаного виду як компонент форми майбутнього часу: *Наша угода **буде вважатися** недійсною, якщо Ви не дотримаєте свого слова; Антитерористичні заходи **будуть застосовуватися** Америкою ще три-*

* Приклади зі Словника української мови: В XI т. – К., 1970–1980.

валий час; складеного дієслівного присудка: *Зала швидко почала заповнюватися глядачами; Пропозиції щодо нового правопису української мови продовжують обговорюватися у пресі; Передвиборча агітація могла б з успіхом проводитися, якби вчасно був прийнятий закон про вибори.* Пасивний інфінітив доконаного виду також можливий: *Головне для кандидатів у депутати – зарекомендувати себе, запам'ятися виборцям**. Тож позбавляти інфінітив значення пасивності немає жодних підстав. Станова своєрідність інфінітива, як і будь-якої іншої дієслівної словоформи, виявляється не морфологічно, а синтаксично в контексті речення.

Отже, дієслова і -ся-дієслова – це завжди різні лексеми: -ся змінює й/або ускладнює семантику вихідного дієслова, його парадигматику й синтагматику. У словниках дієслівні лексеми репрезентують два – різні за формою вираження – інфінітиви. Лексикографічна практика подавати -ся-дієслова окремими словниковими статтями, започаткована В. Далем, практично умотивована можливістю вживання його в різних значеннях, у тому числі й пасивному, адже “будь-яке дієслово здатне перейняти всі зміни, що відповідають думці, смислу, значенню його: умійте вжити його; і ви вдалим застосуванням у новому смислі миттєво створили цілий ланцюг нових для нього переходів. Так звані стани” [10, XXVII–XXVIII].

Станові значення – це значення певних типів конструкцій, а не окремо взятих дієслівних форм. “Дієслівна форма сама по собі, за будь-якого способу її морфологічного оформлення, не може бути визначена зі станового погляду і не виражає "станового значення" поза її зв'язками з іншими елементами речення. <...> Станова парадигма кожного дієслова визначається його лексичним значенням: різні лексико-семантичні класи дієслів мають різні набори станових розрядів. З іншого боку, кожен становий розряд характеризується певною структурою лексико-синтаксичного оточення дієслова” [28, 71–72].

---

* Цікаві приклади вживання російського інфінітива в пасиві наводить Н. Янко-Триницька [35, 81–148].

Ся-дієслова звичайно називають зворотними, а дієслова без -ся – незворотними. Ще В. Даль і М. Некрасов звертали увагу на те, що особливою ознакою у слов'янських мовах є дві категорії (форми) дієслова: проста – із закінченням **-ти**, складна – із закінченням **-ти + -ся** [10, ; 21, 82–83]. З погляду сучасної мови -ся-дієслова носіями сучасної мови не сприймаються як складні, утворені від інфінітива і частки **ся**. З плином часу ця частка “стала звичайним додатком у кінці, зробилася суто твірною формою <...> дієслова, поділивши його на дві категорії: на дієслова із закінченням **ть** без **ся** і з закінченням **ть** із **ся**” [21, 71] – дієслова незворотні та зворотні.

Зважаючи на значну кількість зворотних дієслів в українській мові (33%), які мають власні, відмінні від незворотних, значення, на власну морфемну і морфологічну структуру та парадигматику, валентнісні ознаки, більш логічним є визнання в сучасній українській мові двох самостійних інфінітивів: незворотного – на **-ти**; зворотного – на **-ти-ся**, кожен із яких є репрезентантом різних дієслівних лексем (а не чотирьох українських інфінітивів як слівформ одного дієслова (*повторювати, повторюватися, повторити, повторитися* [9, 406–407])). Відомі мови, у яких є більше ніж один інфінітив. Так, в естонській, вепській, комі-зірянській і комі-перм'яцькій функціонують два, у фінській чотири інфінітиви, які мають свої формальні показники (напр., в естонській інфінітиви на **-ma** і на **-da**). Свого часу ще А. Чаплін писав: “Якщо взяти *неокончателное наклонение* за корінь дієслова, то можна стверджувати, що в <...> мові кількість дієслів визначається кількістю *неокончателных наклонений*” [33, 39].

Що ж до стану як категорії не морфологічної, а лексико-синтаксичної, то, безумовно, інфінітиву ця категорія властива. У -ся-інфінітиві, що є репрезентантом інваріантної дієслівної лексеми, міститься потенційна множинність різноманітних лексичних, граматичних і станових значень. Категорія стану має подвійну сутність – потенційно-реальну: вона потенційно властива дієслівній лексемі як парадигматичній одиниці мови й реально може бути реалізована лише в мовленні, якщо дієслівна словоформа (інфінітивна також) уживана у відповідному контексті.

1. *Бондарко А. В.* Теория морфологических категорий. – Л., 1976;
2. *Буслаев Ф.* Историческая грамматика русского языка. – М., 1959;
3. *Веренк Ж.* Диатеза и конструкции с глаголами на **-ся** // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып. XV. – С. 296–301;
4. *Виноградов В. В.* Категория залога // *Виноградов В. В.* Русский язык: Грамматическое учение о слове. – М., 1986. – С. 491–528;
5. *Вихованець І. Р.* Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К., 1988;
6. *Городенська К. Г.* Дієслово // *Вихованець І. Р., Городенська К. Г.* Теоретична морфологія української мови. – К., 2004;
7. *Городенська К. Г., Кравченко М. В.* Словотвірна структура слова. – К., 1981;
8. *Горпинич В. О.* Українська морфологія. – Дніпропетровськ, 2002;
9. *Грищенко А. П.* Дієслово // Сучасна українська літературна мова / Під ред. А. П. Грищенка. – К., 1997;
10. *Даль В.* Толковый словарь. – Т. I (А–З). – М., 1935;
11. *Жовтобрюх М. А.* Українська літературна мова. – К., 1984;
12. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики української мови. Морфологія. – Донецьк, 1996;
13. *Ильина В. Ф.* Категория залога русского глагола в многомерном пространстве языка // Русский язык: исторические судьбы и современность: III Международный конгресс исследователей русского языка (Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова, 20–23 марта 2007): Труды и материалы. – М., 2007. – С. 181. Див.: *Бондарко А. В.* Грамматическое значение и смысл. – Л., 1978;
14. *Исаченко А. В.* Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким: Морфология. – Братислава, 1960;
15. *Козленко І. В.* Флексивна система дієслова в українській мові // Вісник Київ. ун-ту. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – Вип. 9. – 2000. – С. 41–48;
16. *Клобуков Є. В.* Возвратные глаголы // *Касаткин Л. Л.* и др. Краткий справочник по современному русскому языку. – М., 1991;
17. *Клобуков Е. В.* Структура русского глагольного слова и принципы морфемного членения // Славянская филология. Вып. 9. – М., 1973. – С. 146–162;
18. *Крылов С. А.* О различиях между трактовками залога в русском языке // Русский язык: исторические судьбы и современность: III Международный конгресс исследователей русского языка (Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова, 20–23 марта 2007): Труды и материалы. – М., 2007;
19. *Кузнецов П. С.* Категория залога // Современный русский язык / Под ред. В. В. Виноградова. – М., 1954. – С. 333–355;
20. *Милославский И. Г.* Морфологические категории современного русского языка. – М., 1981;
21. *Некрасов Н.* О значении форм русского глагола. – Спб., 1865;
22. *Пешковский А. М.* Русский синтаксис в научном освещении. – М., 1956;
23. *Півторак Г. П.* Інфінітив // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2004. – С. 228–229;
24. *Потебня А. А.* Из записок по русской грамматике. Т. I–II. – М., 1958;
25. *Русанівський В. М.* Дієслово // Сучасна українська літературна мова. Морфологія. – К., 1969;
26. *Русанівський В. М.* Структура українського дієслова. – К., 1971;
27. Русская грамматика. Т. I. – М., 1980;
28. *Сильницький Г. Г.* Глагольная валентность и залог // Типология пассивных конструкций. Диатезы и залогов. – М., 1974. – С. 54–72;
29. Словник української мови: В 11 т. – Т. V. – К., 1974;
30. *Тегай Л. Е.* Возвратные глаголы и залог // Вісник Київського університету. Українська філологія. – 1981. – Вип. 23. – С. 141–147;
31. Украинская грамматика. – К., 1986;
32. *Храковский В. С.* Пассивные конструкции // Типология пассивных

конструкций. Диатезы и залого. – М., 1974. – С. 5–45; 33. Чаплин А. О разделении глаголов // Труды общества любителей российской словесности. Ч. I. Сочинения в прозе и стихах (Т. XXI). – 1822; 34. Щерба Л. В. Современный русский литературный язык // Щерба Л. В. Избр. работы по русскому языку. – М., 1957. – С. 113–129; 35. Янко-Триницкая Н. А. Возвратные глаголы в современном русском языке. – М., 1962; 36. Янко-Триницкая Н. А. Производные и непроизводные основы возвратных глаголов // Русский язык в школе. – 1957. – № 4. – С. 30–36; 37. Steinfeldt E. Dictionnaire des frequences de mots dans la langue russe moderne. – 1969.

В статье обосновывается статус инфинитива с постфиксом -ся как репрезентанта глагольной лексемы с собственной парадигматикой и синтагматикой. Два отличных по форме выражения инфинитива – невозвратный и возвратный – должны быть последовательно представлены в нормативных грамматиках и словарях.

Ключевые слова: глагол, возвратный глагол, инфинитив, стан, пассивное значение, парадигма глагола.

The article explains the status of the infinitive with the postfix -ся as a representative verb lexeme with its own paradigmatics and syntagmatics. Two different expressions of the form of infinitives – non-reflexive and reflexive - should be consistently presented in the standard grammars and dictionaries.

Key words: verb, reflexive verb, infinitive, state, passive meaning, a paradigm of a verb.